

en kølig, intelligent, ofte skarpsindig analyse af en højtbegavet mands tanker og den indflydelse hans virkelighedsopfattelse og vurderinger fik på hans optræden i det offentlige liv. En mand med en noget problematisk karakter, med flere uopgjorte indre modsætninger og derfor ofte vaklende (s. 135), tilsyneladende uden sikre instinkter i politik og måske ikke blot der.

Af den koncentrerede og samtidig nuancerede fremstilling er her kun givet nogle hovedtræk. Danske historikere der arbejder med 19. årh. vil have nytte af meget i bogen, også af de metodiske bemærkninger.

Poul Bagge

Bruce Waller: Bismarck at the Crossroads. The Reorientation of German Foreign Policy after the Congress of Berlin 1878-1880. London, The Athlone Press, 1974. 273 s. £ 6.00.

Bruce Waller har i denne bog sat sig for at se på Bismarcks udenrigspolitik i de to år, der fulgte efter Berliner kongressen 1878 og specielt baggrunden for forbundet mellem Tyskland og Østrig-Ungarn i 1879 og den følgende tysk-russiske tilnærmelse.

Forf. starter med at begrunde, at det er *Bismarcks* udenrigspolitik, han ser på: Bismarck »was never more independent of inhibiting forces than during and shortly after the Congress of Berlin«. Han går derefter igang med at se på Tysklands politik overfor henholdsvis Østrig og Rusland og når til, at der straks efter kongressen kan spores en mere positiv holdning overfor Østrig. Og dette fortsætter frem til afslutningen af forbundet mellem Østrig og Tyskland 7. okt. 1879. Baggrunden for denne tilnærmelse, der betød en opgivelse af balancepolitikken, er ifølge Waller den kamp om herredømmet i Europa, som efter Tysklands samling i 1870/71 udspillede mellem Tyskland og Rusland. Rusland var skuffet over, at Bismarck – på trods af Ruslands velvilje i 1866 og 1870 – ikke hjalp mere med til at fremme de russiske interesser på kongressen. Og Bismarcks personlige fejde mod den russiske kansler, fyrst Gorchakov – »the central feature in Russo-German relations« – påvirkede også forholdet mellem de to lande, så det stadig forværredes. Waller lægger således mest vægt på den negative baggrund for tilnærmelsen til Østrig: Bismarck behøvede en forbundsfælle mod Rusland – ikke for at bekæmpe Rusland, men for at stille det overfor en situation, hvor det ville være tvunget til at vende tilbage til et trekejsrerforbund under Bismarcks ledelse.

Bismarcks politik gik derfor ud på at isolere Rusland, og han søgte også at etablere et bedre forhold til vestmagterne, England og Frankrig. Her er det de forskellige Balkanspørgsmål og landenes interesser i Middelhavsområdet, der præger billedet. Waller viser, hvor stor en rolle det rumænske spørgsmål spillede for Tyskland, men han burde have gjort mere ud af at undersøge, hvorledes de tyske finansmænd påvirkede politikken i dette centrale spørgsmål. Bismarck knytter nemlig en anerkendelse af Rumænien sammen med spørgsmålet om en ordning vedr. den tyske kapital investeret i de rumænske jernbaner; ved yderligere at knytte dette sammen med en bestemmelse om jøders borgerrettigheder lykkes det ham at få et samarbejde igang med Frankrig og England, som han samtidig opfordrer til at interessere sig for landene syd for Middelhavet, Tunis og Ægypten, hvor han lover dem begge støtte.

Waller slutter med et kapitel: »The Russo-German Armistice: Steps towards a Revived Dreikaiserbund«, hvor han ser på de første tegn på en tilnærmelse mellem Tyskland og Rusland. Men bogen slutter i maj 1880, hvor Trekejsrertraktaten først blev indgået 18. juni 1881.

»Bismarck at the Crossroads« er udelukkende diplomatisk historieskrivning, og der gøres intet forsøg på nærmere at se på de indre tyske forudsætninger for den førte uden-

rigspolitik. Tværtimod gør forf. op med Helmut Böhme, der i »Deutschlands Weg zur Grossmacht« kommer ind på samme periode, men ud fra thesen om »Primat der Innenpolitik«. Men hvad enten man følger Waller eller Böhme er det en mangel i denne bog, at forf. ikke går nærmere ind på de indre tyske forhold; netop derved kunne han måske vise, at det udelukkende var de andre staters holdning, der bestemte Bismarcks politik. Endvidere må det beklages, at forf. ikke har valgt enten en kronologisk eller en tematisk disposition. Nu er det blevet både og, hvad der kan virke forvirrende: F. eks. omtales ministerskiftet i Østrig-Ungarn – fra Andrassy til Haymerle – flere gange, fordi forf. fører et tema et par måneder frem og så springer tilbage til et andet. Det karakteristiske er vel netop, at Bismarck spiller på så mange strenge og at det hele hænger sammen. Dette fremgår da også udmærket af Wallers bog, men det var nok blevet klarere ved en anden opbygning.

Otto Rühl

NYESTE TID

H. C. G. Matthew: The Liberal Imperialists. The ideas and politics of a post-Gladstonian élite. Oxford University Press, 1973. 331+xl s. £ 5.50.

Nicholas d'Ombrain: War Machinery and High Policy. Defence administration in peacetime Britain 1902-1914. Oxford University Press, 1973. 302+xvi s. £ 4.50.

Disse to bind i »Oxford Historical Monograph« serien tager begge udgangspunkt i Storbritanniens ændrede situation i verdenspolitikken og -økonomien omkring århundredeskiftet. De skildrer omstillingsforsøg på to felter: Den interne idépolitiske diskussion i det Liberale parti, hvis doktriner samfundsudviklingen i den sidste del af det 19. årh. gjorde det svært at opretholde; og den militære strategiske planlægning. På begge områder var Boerkrigen en katalysator. Den bragte de Liberales splittelse over udenrigs- og imperiepolitikken frem i lyset og illustrerede Storbritanniens storpolitiske isolation og militære uforberedthed. Udbruddet af 1. verdenskrig er fremstillingernes naturlige slutpunkt. Krigen gjorde militær og økonomisk planlægning til en nødvendighed på en måde, der fremskyndede den splittelse i det Liberale parti, som de »liberale imperialister« havde søgt at undgå.

Matthews bog handler ikke om liberal imperialisme, men om en gruppe liberale politikere – Rosebery, Asquith, Grey, Haldane var de mest kendte – som kaldte sig liberale imperialister, og hvis syn på en række af tidens politiske problemer skildres. Deres bestræbelser gik i retning af at formulere en liberalisme, der skilte sig klart både fra klassisk Manchester-liberalisme og fra ekstrem radikalisme. Nøgleordene var »clean slate« og »efficiency«. Gennem lidenskabsløse pragmatiske analyser af landets problemer skulle befolkningens tilstand bedres og Storbritanniens konkurrenceevne forøges, eksempelvis gennem en mere bevidst statslig indsats på det sociale område. Karakteristisk var vægten her mere på ting som effektivitetsfremmende uddannelsesreformer end på alderspensioner, der jo ikke bidrog direkte til et mere effektivt samfund. På koloniområdet accepterede gruppen nødvendigheden af at være med i kapløbet, men lagde mest vægt på udbygning af forbindelserne med de europæisk befolkede Dominions.

Deres hovedmål, at give de Liberale et nyt, bæredygtigt idégrundlag, blev ikke nået. Matthew antyder nogle af grundene hertil. Gruppens medlemmer var elitister, uden gennemslagskraft udadtil og uden sans for organisationsopbygning. Men først og fremmest kunne nok så mange gentagelse af »efficiency«-temaet – som jo også Fabianerne spillede på i denne periode – ikke skjule dette begrebs fundamentale vaghed og »profoundly